

ЧОРНИЙ ЛЕЛЕКА В УКРАЇНІ: МІФ І РЕАЛЬНІСТЬ

В.М. Грищенко

Стан популяцій рідкісних видів птахів вивчений у нас досить погано. Ми мало знаємо як змінюється чисельність та екологія їх. Через те не тільки у науково-популярних, а й у наукових виданнях нерідко повторюються з року в рік твердження, які колись відповідали дійсності, але нині вже стали міфами. Добре це видно на прикладі чорного лелеки. Три "хрестоматійні" тези, які кочують з книги в книгу, із статті в статтю, вже давно не мають під собою реального ґрунту.

Міф перший: чисельність чорного лелеки в Україні скорочується. Як вона змінювалася на протязі десятиріч зараз сказати важко, бо точні обліки раніше ніхто не проводив. Можна стверджувати лише те, що в середині нинішнього століття чисельність виду значно скоротилася. Очевидно, це пов'язано з різким зростанням пресу антропогенних факторів. Далі зид почав поступово пристосовуватися до нових умов, і чисельність стала потроху відновлюватися. Ось саме цей момент "перелому" ми й прогавили. А бідкання з приводу можливого повного зникнення чорного лелеки продовжуються й досі. На жаль вони значно ускладнюють оцінку реальної ситуації, бо далеко не завжди можна зрозуміти, чи ґрунтуються такі висновки на фактах, чи просто данина "традиції". А ситуація й так досить суперечлива. При загальному рості чисельності, локально вона може знижуватися. Наприклад, у Поліському заповіднику кількість гнізд зменшилася з 6 у 1982 р. до 2 у 1986 р. (Яремченко, Шейгас, 1989). Нині за даними С.М. Жили чисельність чорного лелеки там стабілізувалася. Щоразу скорочується число зареєстрованих гнізд у Рівенській області (див. результати обліку у даному збірнику). Та все це компенсується появою нових місць гніздування.

Аргументів на користь зростання чисельності чорного лелеки можна привести багато. По-перше, вона збільшується практично в усіх країнах Європи (*Vergosson*, 1983; *Vondraček*, 1983; Самусенко, Самусенко, 1989; *Clotiche*, 1989; *Tomialojc*, 1990 та ін.). Україна ж не відділена від них якимось космічним парканом. По-друге, про ріст чисельності свідчать три республіканські обліки: цифри збільшуються. Причому кожного разу реєструються значною мірою інші місця гніздування. Старі ж не могли за кілька років зовсім зникнути. Тобто анкетний облік виявляє лише верхівку айсберга, і чисельність насправді значно вища. По-третє, з'являються нові й нові

гнізда в місцях, де чорних лелек давно вже ніхто не бачив. По-четверте, в екології цього птаха з'явилися зміни, які свідчать про пристосування до життя в середовищі, що зазнало значних антропогенних змін. Навіть якщо стати на точку зору крайнього скептицизму і все це поставити під сумнів, то принаймні одне відкинути не можна: на користь скорочення чисельності популяції чорного лелеки в Україні нема взагалі ніяких даних.

У багатьох виданнях можна знайти цифри й висновки, з якими важко погодитися. Червона книга Української РСР (1980) відносить чорного лелеку до зникаючих видів. Все-таки зникаючий вид (що відповідає англійському *endangered species*) це той, що не може бути збережений без спеціальних рятівних заходів з боку людини. Чорний лелека ж лише рідкісний (*rare*), тобто такий, що має низьку чисельність, або вузьке поширення. В.П. Жежерін оцінює сучасну чисельність чорного лелеки на території України менш ніж в 100 пар, відносячи його до того ж до видів, чисельність яких швидко скорочується (Редкие и исчезающие ..., 1988). І одне, й друге далеко не відповідає дійсності, все це лише "інерція" вивчення тенденцій у 50-ті та 60-ті роки. Іноді висновки авторів статті суперечать наведеному у ній же фактам. Так І.В. Марісова з співавторами (1990) пишуть, що в Чернігівській області чисельність чорного лелеки "має тенденцію до зменшення". М.Ф. Самофалов (1986) оцінював її в 10 пар. Проведені більш ретельні дослідження в наступні роки дозволили збільшити цю оцінку до 20 пар. Причому знайдено гнізда у лісостепових районах, де чорних лелек раніше не відмічали (Марісова і др., 1990). Знову ж таки можна сперечатися чи є ріст чисельності, хоча про це говорять дані республіканських обліків, але на чому ґрунтується теза про її скорочення?

Міф другий: меліорація – одна з головних причин скорочення чисельності чорного лелеки. Детальні дослідження цієї проблеми показали, що все якраз навпаки. Звичайно, коли меліорація проводиться за принципом "зробимо пустелю з болота", то чорним лелекам мало що лишається. Але помірна меліорація значно покращує кормову базу цього птаха. Справа в тому, що канали – місця проживання головних джерел їжі, де здобувати її до того ж легше, ніж на дуже зарослих болотах (Самусенко, Самусенко, 1991). Тут ситуація також досить суперечлива. Надмірне осушення боліт приводить вже до погіршення кормової бази, зниження успішності розмноження і скорочення чисельності (Чернас, 1989). До того ж меліорація часто су-

проводжується вирубуванням значних масивів лісу і збільшенням турбування птахів. Це питання потребує подальшого вивчення. Поки що зрозуміло одне: не варто відносити меліорацію до безумовно негативних факторів, якщо тому нема вагомих доказів. Такі публікації знову ж таки лише заплутують справу.

Міф третій: чорний лелека уникає сусідства з людиною. Ще понад 30 років тому В.П. Жежерін (1961) відмічав випадок гніздування пари за 300 м від садиби Приборівського лісництва на Бологні, до того ж біля давно існуючої шосейної дороги. Це дало привід йому говорити про початок формування синантропності виду. Нині подібні випадки вже не рідкість. В пошуках їжі лелеки стали з'являтися в досить людних місцях. За даними А.І. Гузія (1990) пара птахів, що гніздилася в букових пралісах Угольського лісництва Карпатського заповідника, на протязі кількох років літала за Іжею на ставки ближніх сіл Велика і Мала Угольня. У 1988 р. лелеки взагалі переселилися ближче до Малої Угольки і загніздилися всього за півкілометра від людського житла. Випадками вигодовування хворих та поранених білих лелек зараз нікого не здивуєш, але подібні випадки можуть траплятися і з чорним лелекою (див. замітку М.М. Курила в даному збірнику). На нашу думку такі зміни поведінки пов'язані з одного боку з ростом чисельності, з іншого – з адаптацією птахів до нових умов існування.

Саме ця адаптація і є головною причиною росту чисельності. Про здатність чорного лелеки проявляти певну пластичність говорять хоча б зміни в екології гніздування. Так у Білорусії після вирубування головної гніздової породи – дуба – ці птахи почали гніздитися на сосні і вільсі, з'явилися гнізда на краях вирубок та біля доріг (Черкас, 1989). Те ж саме спостерігається і в ряді місць на території України. Інші причини – поліпшення кормової бази у зв'язку з меліорацією значних масивів боліт та покращення охорони виду, чому немало сприяє активна пропагандистська робота в останній час, створення Червоних книг, прийняття законодавчих норм.

Література

- Гузія А.І. (1990): Черный и белый аисты в Украинских Карпатах. Аисты: распространение, экология, охрана. Минск: Наука і техника. С. 224 – 226.
- Жежерін В.П. (1961): Про поширення чорного лелеки у Волинській області. Зб. праць зool. музею АН УРСР. 30. С. 82 – 84.

- Марисова И.В., Макаренко М.М., Сердюк В.А. (1990): Черный аист на Черниговщине. Аисты: распространение, экология, охрана. Минск: Наука і техника. С. 221 - 223.
- Редкие и исчезающие растения и животные Украины. Киев: Наукова думка. 1988. 256 с.
- Самофалов М.Ф. (1986): Современное состояние орнитофауны Черниговской области и сопредельных территорий. Изучение птиц СССР, их охрана и рац. использование: Тез. докл. I с"езда ВОО и IX Всесоюзн. орнитол. конференции. Л. Ч. 2. С. 225 - 226.
- Самусенко Э.Г., Самусенко И.Э. (1989): Распространение черного аиста в Белоруссии. Всесоюзн. совещание по проблеме кадастра и учета животн. мира: Тез. докл. Уфа. Ч. 3. С. 203 - 205.
- Самусенко Э.Г., Самусенко И.Э. (1991): Влияние мелиорации на численность аистообразных. Мат-лы 10-й Всесоюзн. орнитол. конференции. Минск: Наука і техника. Ч. 1. С. 142.
- Червона книга Української РСР. Київ: Наукова думка. 1980. 504 с.
- Черкас Н.Д. (1989): Причины изменения численности черного аиста (*Ciconia nigra* L.) в Полесье. Динамика зооценозов, пробл. охраны и рац. использования животн. мира Белоруссии: Тез. докл. 6 зоол. конфер. Витебск, 19 - 21 сент. 1989 г. Минск. С. 265 - 266.
- Яремченко О.А., Шейгас И.Н. (1989): О современном состоянии редких видов птиц в Полесском заповеднике. Всес. совещание по проблеме кадастра и учета животн. мира: Тез. докл. Уфа. Ч. 3. С. 254 - 256.
- Clotiche E. (1989): *La Cigogne noire en Europe. Reserves naturelles*. 11. N 1. 7 - 9.
- Tomiałojc L. (1990): *Ptaki Polski*. Warszawa. 462 s.
- Vergossen W.G. (1983): *De zwarte ooievaar (Ciconia nigra) in de Benelux*. *Vildornitologisch Tijdschrift*. 6. N 2. S. 39 - 58.
- Vondraček I. (1983): *Zur Wiedereinbürgerung des Schwarzstorches in der ČSSR*. *Falke*. 30. N 7. S. 237 - 239.

Black Stork in the Ukraine: myths and reality. - V.N. Grishchenko.-

At present it is not correspond to reality 3 often recurring in the literature allegations: Black Stork number in the Ukraine decreases; the melioration is a main cause of this decreasing; the Black Stork shuns the human neighbourhood.